

Ermenistan ve Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları

Filiz CİCİOĞLU*

Özet

Günümüzde devletlerin uluslararası sistemde yegane aktör olmadığı kabul edilen bir gerçekliktir. Gerek uluslararası kurum ve kuruluşlar gibi devlet düzeninin üzerindeki aktörler, gerekse, askeri ve sivil bürokrasi, medya ve sivil toplum kuruluşları gibi alt toplumsal aktörler dış politikada karar verme süreçlerinde etkin rol oynamaktadırlar. Bu aktörler devletin karar süreçlerine ayrı ayrı etkide buldukları gibi birbirlerini etkilemek suretiyle de dış politika karar çıktılarına katkıda bulunmaktadır. Türk dış politikasının uzun yıllardır gündeminden düşmeyen iki sorunu olan Kıbrıs konusu ve Ermenistan'la ilişkilerde de son dönemde STK'lar ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bu çalışma devletlerin dış politika oluşum sürecinde tek aktör olmadığı gerçeğinden hareketle sivil toplum kuruluşlarının(STK) genelde Türk dış politikası, özelde ise Ermenistan ve Kıbrıs sorununa yaklaşımını analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle genel olarak STK'ların Türk dış politikasındaki rolleri ve birtakım sorunlar analiz edilecek, ardından Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve son olarak da Kıbrıs sorunu bağlamında STK'ların yaklaşımları ve sürece katkıları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşu, Ermenistan, Kıbrıs

*Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.
fcicioglu@gmail.com

Abstract

It is an established fact that states are not the only actors in international system. Both international actors such as institutions and organizations acting above state level and sub-societal actors such as the military and civilian bureaucracy, the media and society organizations play active roles in the decision-making processes of foreign policy. Not only do such actors have an individual impact on decision-making process of the states, they also make contributions to the foreign policy outcomes by affecting one another. During the recent decade, Turkey's civil society organizations (CSO) have undertaken a greater role in "the Cyprus issue and relations with Armenia", which have been two main problem areas of Turkish foreign policy for many years. This study aims to analyze the CSOs' approach to Turkish foreign policy in general and to the Cyprus issue and the relations with Armenia in particular. The study consists of three parts. First, the roles of CSOs in Turkish foreign policy and some problems of these roles will be analyzed. The second section examines the role of CSOs in Turkey-Armenian relations. The last section focuses on the approaches and contributions of CSOs in Cyprus issue.

Keywords: *Turkey's Foreign Policy, Civil Society Organization, Turkey-Armenian Relations, Cyprus Question.*

1. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Son dönemde Türk dış politikasında sivil toplum kuruluşlarının etkisi göreceli olarak artmıştır. Artık devletlerin dış politika oluşturma sürecinde tek aktör oldukları kabulü değişime uğramaya başlamıştır. Bu gelişmelerde dünyadaki değişim ve dönüşümün de etkisi olmuştur.

Soğuk Savaşın sona erişi ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni koşullar Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında derin etkiler yaratmış ve halen daha yaratmaya devam etmektedir. Sovyetlerin ve ardından Yugoslavya'nın dağılması sadece Türkiye'nin hemen yanı başındaki coğrafyada ortaya çıkardığı yeni durumu değil, aynı zamanda yeni bir dünya düzenini de getirmekteydi. Bu bölgeler ve ülkelerle kurulacak olan ilişkilerde, Türkiye'de ve söz konusu ülkelerde yaşayan akraba topluluklarının beklentileri yeni bir dış politika parametresi olarak devreye girmiştir. Yine küreselleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan kimlik siyaseti de iç siyasetten dış politika düzlemine taşınarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu siyasi ve toplumsal alandaki değişimlere ilave olarak ekonomik alanda da dışa açılma, ekonomideki liberalleşme politikaları ve bu programların uygulamaları dış politika ile ilgilenen iş adamlarının ve işadamları kuruluşlarının artışına neden olmuştur (Doğan ve

Mazlum, 2006: 12).

Tüm bu tespitler alt alta konulduğunda son yirmi yıl içerisinde dış politikaya olan toplumsal ilgideki artış gözle görülmektedir. Şule Kut'un ifadesiyle “1990'lı yıllarda hem uluslararası sorunlar hem de dış politika kamuoyu tarafından belki de hiç olmadığı kadar tartışılır olmuştur” (Kut, 1998: 46). 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bu ilgi, 2000'li yıllarda daha sistemli ve örgütlü bir hale gelmiştir.

Bu dönüşümde tabandan gelen taleplerin yanında daha makro düzeydeki değişimlerin de etkisi olmuştur. Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda ortaya çıkan liberalleşme ve demokratikleşmenin dış politikaya etkileri olmuştur. Rubin bu durumu “devletin büyük oranda otonom davranarak, belirli politika ve yapıları üstten empoze ettiği eski sistemin yerini çıkar grupları ve siyasi çoğulculuğun geliştiği, dış politikayı şekillendiren ve etkileyen farklı güçlerin ortaya çıktığı yeni bir dış politika iklimine bıraktığı” tespitiyle açıklamaktadır (Rubin, 2002: 379).

Bu yeni ortamda dış politika sadece devlet aygıtınca belirlenen bir konu olmaktan çıkıp, gerek devlet içindeki farklı aktörlerin, gerekse farklı toplumsal kesimlerin benzeşen, yarışan ya da çatışan çıkarlarının etkilediği süreçler sonucunda belirlenen bir konu olmaya başlamıştır. Bu durumun somut bir göstergesi de dış politika alanına dahil olmaya ve süreci etkilemeye çalışan toplumsal aktörlerin sayısında ve çeşitliliğindeki artıştır. Bunun sonucu olarak, iş çevreleri, etnik gruplar, farklı düşünsel ve ideolojik tabandan gelen toplumsal örgütlenmeler gerek kendi gündemleri ve öncelikleri etrafında gerekse toplumsal yarar kavramı ekseninde uluslararası ilişkiler alanına dahil olmaya çalışmaktadırlar (Doğan ve Mazlum, 2006: 13-14).

Bütün bu değişim ve dönüşümle beraber dış politikanın kapsamındaki genişlemenin de etkisiyle ortaya çıkan bir başka yeni aktör de dilimize “düşünce kuruluşları” olarak çevrilen özellikle ABD ve Avrupa'da uzun yıllardır önemli bir aktör halindeki “think-tank kuruluşları”dır. Dış politika alanını daha fazla toplumsallaştıran ve tartışmaya açık hale getiren düşünce kuruluşlarının sayısındaki artış, yönelindikleri dış politika sorunlarının çeşitliliği ve yürüttükleri faaliyetlerin niteliğindeki değişim, genel dış politika algılayışındaki değişimin de bir göstergesidir (Doğan ve Mazlum, 2006: 14).

Uluslararası ilişkilerin daha geniş sosyal kesimlerin yaşantısını doğrudan etkilemeye başlaması ile birlikte, doğrudan dış politikayı etkilemek üzere kurulan toplumsal örgütler artmış, değişik toplumsal kuruluşlar dış politika sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. İş çevrelerini temsil eden kuruluşlar, etnik/dinsel nitelikli toplumsal örgütlenmeler ve medya organlarının dış politika

kararları üzerinde ne ölçüde etkili olabildiğini saptamak her ne kadar güç olsa da bu kuruluşların yeni sorunları kamuoyunun dikkatine getirerek ulusal gündemin biçimlendirilmesi yoluyla kamuoyu ve siyasal aktörlerin yönlendirilmesi gibi etkinliklerle dış politika oluşum sürecini zenginleştirdikleri açıktır. Bu örgütlenmelerin dayanışma kampanyaları düzenleyerek, ulusüstü yapılara üye olarak, gerek ulusal, gerek uluslararası düzeyde dikkat çeken eylemler ya da lobcilik çalışmaları gerçekleştirerek değişik ülkelerle ikili ilişkileri etkileyebilecek düzeyde güçlenmiş olmaları da yadsınamayacak bir gerçektir (Özcan, 2004: 830).

Türk dış politikası ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili söylenebilecek ilk şey dış politika alanının STK'lar için henüz yeni bir alan olduğudur. Türk devlet geleneğinde dış politika konusu daha çok yürütme erki ve askeri ve sivil bürokratik elit tarafından yürütüldüğü için bu alanın toplumsal aktörlere açılması henüz yeni bir oluşumdur. Küreselleşme ve liberalleşme eğilimlerinin Türkiye'yi etkilemesi sonucunda ortaya çıkan yeni aktörlerden biri de STK'lar olmuştur. Ancak STK'lar henüz bu alanda karar sürecinde çok fazla etkili olamamaktadırlar. Bunda STK'ların kapasitelerindeki eksiklik de etkili olmakla beraber, bu yeni aktörlere biçilecek role Türk karar vericilerin henüz çok da fazla hazırlıklı olmadığı söylenebilir.

Türk dış politikasıyla ilgili politika belirlemede STK'ların hangi aşamada bir rol oynayabileceği de konudan konuya değişiklik arz etmektedir. Bazı alanlarda STK'lar Türk dış politikası gündemini belirleyebilirken (Mavi Marmara olayındaki gibi)¹ çoğunlukla da karar vericiler tarafından belirlenmiş gündem üzerine STK'lar mesai harcamaktadır. Ancak bazı düşünce kuruluşlarının -TESEV, SETA gibi- yapmış olduğu çalışmalar, hazırladıkları raporlar siyasi iktidarların o bölgeye/ülkeye yönelik yeni politikalar belirlemesi konusunda bir fizibilite çalışması niteliğinde değerlendirilebilmektedir.

Türkiye'deki STK'lar ile ilgili varılabilecek önemli yargılardan biri de özellikle son on yılda ülkemizdeki, STK'ların yurtdışındaki muadilleriyle derin bir iletişim ve işbirliği içinde olduğudur. Özellikle ekonomi ve çalışma dünyasıyla ilgili STK'ların (TÜSİAD, TOBB, TÜRK-İŞ, TİSK gibi) yurtdışında bulunan STK'lara uzun yıllardır üye oldukları ya da bazılarının yurtdışında çeşitli ülkelerde temsilcilikler açarak bu bölgelere yönelik çalışmalarını oradan yürüttükleri gözlenmektedir. Bu da Türkiye henüz AB üyesi olmasa bile bu STK'ların yurtdışına açıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

1- Bu olay ileriki başlıklarda detaylı olarak anlatılacaktır.

Türkiye'deki STK'ların dış politikaya yönelik ilgilerinin dönemsel değişiklikler gösterdiği de söylenebilir. Bu değişiklikler bazen dış konjonktürden kaynaklanan değişimler olmakla birlikte, bazen de o STK'nın kendi üst yönetimindeki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu konu STK'ların Türkiye'nin AB üyeliğine bakışı konusunda kendini hissettirmektedir. Bazı STK'ların son dönemde bazı AB üyesi ülkelerin Türkiye'ye karşı uyguladığı olumsuz politikalar sonucunda Türkiye-AB ilişkilerindeki duraklamadan dolayı AB'ye yönelik ilgilerinde değişiklik olurken, bazılarında önceki yönetimler AB üyeliğine soğuk bakarken, mevcut yönetimlerin daha olumlu bakması sonucunda politika değişikliklerine gitmiştir.

2. TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİNİN NORMALLEŞME SÜRECİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye ile Ermenistan arasında son dönemde devletler düzeyinde yaşanan yakınlaşma sürecine paralel olarak, toplumlararası diyalog kanalları da sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarıyla açılmaya başlamıştır. Bu süreçte pek çok sivil toplum kuruluşunun ilişkilerin normalleşmesi noktasında halklar düzeyinde etkili birer aktör olarak ortaya çıktıkları gözlenmektedir. Bu bölgeye yönelik olarak son dönemde adlarından sıklıkla bahsedilen düşünce kuruluşları çalışmalar yapmıştır.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Dış Politika Programı, 2006 yılında “Ermenistan İlişkilerinin Normalleştirilmesi” başlıklı bir proje başlatmıştır. TESEV, ilişkilerin normalleşmesinin Türkiye'nin komşularla olan sorunlarının çözümüne, Türkiye'nin AB üyeliğine, bölgesel istikrar, işbirliği ve refaha katkıda bulunacağı düşüncesiyle, iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin yokluğundan kaynaklanan diyalog boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir (<http://www.tesev.org.tr>, 16.10.2009). TESEV'in bu projesi Friedrich Ebert Stiftung gibi Alman Vakıfları, AB ve İsveç Konsolosluğu tarafından finanse edilen, seminerler, analizler ve Erivan'da gerçekleştirilen öğrenme ziyaretlerini içermektedir. TESEV Dış Politika sorumlusu Aybars Görgülü'nün ifade ettiğine göre, iki ülke arasında devletler düzeyinde iletişim kanalları açık olmadığından dolayı, TESEV bir düşünce kuruluşu olarak iki toplum arasında diyalog kanalı oluşturmaktadır. Görgülü'ye göre sınırın açılmasının önündeki en büyük engel Karabağ problemidir. Bu nedenle TESEV'in üstlenebileceği rol doğrudan karar alıcıları şu anki gelişmeler konusunda bilgilendirerek Protokolleri onaylamaları konusunda etkilemeye çalışmaktır (Uzun, 2010: 12). TESEV'in hem iki ülke arasında diplomatik kanala benzer bir rol üstlendiği hem de toplumda Türkiye-Ermenistan ilişkilerine ilişkin bir algı değişikliği yaratmaya çalıştığı gözlenmektedir. Protokollerin imzalanması çok önemli olmakla beraber TESEV'in hedefi daha orta vadede bir atmosfer değişikliği oluşturmaktır.

Türkiye-Ermenistan ilişkileri konusunda çalışma yapan bir başka kuruluş da Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)'dur. USAK, 2004 yılında Ankara'da kurulmuş, uluslararası ilişkiler ve güvenlik konularının stratejik boyutları üzerinde çalışan bir düşünce kuruluşudur. USAK, Türkiye-Ermenistan ilişkilerine daha çok akademik yayınlar yaparak katkıda bulunmaktadır. USAK, araştırmacılarının görsel basında yer aldıkları tartışma programları ve yazılı basın için hazırladıkları siyasi analiz yazılarıyla dış politika sürecine katkıda bulunmaktadır. Bu noktada denilebilir ki USAK, daha çok iletişim araçlarını kullanarak kamuoyunu ve politikaları etkilemeye çalışmaktadır. Ayrıca USAK bağımsız bir düşünce kuruluşu olmasına rağmen kimi projelerde Dışişleri Bakanlığı ile ortaklaşa çalışarak süreci şekillendirmektedir (Özertem'den aktaran Uzun, 2010: 14).

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) da bu konuda çeşitli çalışmalarda bulunan bir düşünce kuruluşudur. SETA iki ülke toplumlarının belirli kesimleri arasında diyalog kanallarını açmak suretiyle bu alanda Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. SETA'nın bu konudaki en önemli girişimi 25-28 Mayıs 2009 tarihlerinde Türkiye ve Ermenistan'dan akademisyenlerin, uzmanların ve gazetecilerin bir çalıştayda bir araya getirilmesi olmuştur. Çalıştayın sonunda hazırlanan sonuç raporunda SETA Vakfı'nın Türk-Ermeni ilişkilerinin geliştirilmesini önemli gördüğü ve toplumsal aktörlerin bu ilişkilerin gelişiminde oynayacakları rolün gereğine inandıkları belirtilmiştir. Ayrıca çalıştayın temel amacının Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde son dönemde yaşanan gelişmeleri değerlendirmek, ilişkilerin normalleşmesi önündeki engellerin neler olduğunu analiz etmek ve Türk-Ermeni ilişkilerinde yakınlaşmaya katkı sağlayacak öneriler geliştirmek olduğu da sonuç raporunda vurgulanmıştır (SETA, 2009: 4)

Türk-Ermeni İlişkilerinin normalleşmesi sürecine katkı sağlamayı amaçlayan bir başka sivil girişim de yine 2004 yılında Ankara'da kurulmuş olan Alternatif Politikalar Merkezi (APM)'dir. APM, 11-12 Şubat 2010 tarihinde “Türk-Ermeni İlişkilerinde Yeni Bir Rol: Her şeyi Devletten Beklememek Lazım, Sivil Toplum İşbaşı” başlıklı bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye'den gazeteciler, akademisyenler ve uzmanlar katılmıştır. Toplantının sonunda bir değerlendirme yapan APM Başkanı Mahmut Koçak, Kafkaslar için başlattıkları bu girişimin ortak halklar düzeyinde barışı sağlamayı ve Rusya'nın da sorunlara olumlu yaklaşımıyla birlikte halklar arasında ilişkilerin normalleşmesi için uygun olan iklim koşullarından yararlanmayı amaçladığını belirtmiştir. Bir sonraki toplantının Ermenistan'ın başkenti Erivan de yapılmasına karar verilen toplantının, Kafkaslarda güven ve istikrarın tesis edilmesine yönelik sivil bir inisiyatif oluşturulması iradesi olduğu vurgulanmıştır (<http://www.politikamerkezi.org.tr>, 06.12.2009).

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) de Türk-Ermeni ilişkileri ile ilgili

olarak Ermenistan Sivil Toplum Enstitüsü ile ortaklaşa olarak Erivan'da 14-15 Mart 2010'da bir forum düzenleyerek sürece katkıda bulunmuştur. Ermenistan ve Türkiye'den sivil toplum örgütlerinin ilk defa bir araya geldikleri büyük çaplı bu toplantıya Türkiye'den 30 STK katılmıştır. İngiltere Büyükelçiliği tarafından da desteklenen toplantıda, iki toplum arasında var olan ön yargıların ortadan kalkması, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve her türlü sınırın kaldırılması sürecinde STK'ların daha aktif rol alması, ortak çalışma alanlarının artırılması için başlangıç oluşturulması temenni edilmiştir. Forumda öncelikli olarak demokrasi, insan hakları, gençlik ve çevre alanlarında faaliyet gösteren STK'lar arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımının artırılarak ortak projeler üretilmesi, STK'ları bir araya getirebilecek sürdürülebilir, katılımcı ve güçlü sivil inisiyatiflerin oluşturulması istekleri ön plana çıkarılmıştır (STGM, 2010).

Türk iş dünyasının en önemli kuruluşlarından biri olan Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) de Türk-Ermeni ilişkilerindeki bu normalleşme sürecinden memnuniyet duyduğunu belirten açıklamalar yapmakta ve Hükümetin bu girişimini desteklemektedir. Öncelikle 2008 yılının Eylül ayında başlayan ilişkilerdeki normalleşme süreci üzerine yayınladığı basın bülteninde TÜSİAD, Türkiye'nin Kafkasya açılımının Ermenistan'la ilişkilerin de desteklenmesi şeklinde yürütülmesini tavsiye etmiştir. Bu bültende ayrıca Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Erivan'da oynanan futbol maçına gitmesiyle başlayan ilişkilerdeki normalleşmeyi TÜSİAD olarak destekledikleri belirtilmiştir (TÜSİAD, 2008a).

TÜSİAD'ın bu süreci desteklediğine yönelik bir başka açıklaması da Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokoller sonucu yapılmıştır. 12 Ekim 2009 tarihli basın bülteninde "...Protokoller ile somut bir noktaya gelen anlayışı ve bu sürecin belli bir takvime bağlanması konusunda iki ülke arasındaki mutabakatı destekliyor, sürecin vardığı noktadan memnuniyet duyuyor ve normalleşmenin bir an önce sağlanmasını diliyoruz"(TÜSİAD, 2009) ifadeleriyle Protokollerin imzalanmasına yönelik desteklerini belirtmişlerdir.

Bu örneklerden de görüleceği üzere, son dönemde Türkiye ile Ermenistan ilişkileri ile alakalı olarak pek çok sivil girişim başlatılmıştır. Hükümet yetkilileri tarafından atılan adımlara paralel olarak toplumsal aktörler düzeyinde de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların hemen hepsi ortak amaçlara hizmet etmekte, her biri kendi alanında sürece katkı sağlamaya çalışmaktadır. Bu girişimlerin başlıca amacı, iki ülke arasında var olan önyargıları ortadan kaldırmak ve halklar düzeyinde yakınlaşmayı sağlayarak, bu yakınlaşmanın devletler düzeyine de taşınmasına katkıda bulunmaktır. Özellikle düşünce kuruluşları bu noktada devreye girerek, gerçekleştirdikleri projelerle bu amacı gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca yapılan akademik yayınlar ve raporlarla da gerek siyasiler, gerekse vatandaşlar sürece

konusunda bilgi sahibi olmaktadırlar.

3. KIBRIS'TA ÇÖZÜM GİRİŞİMLERİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Kıbrıs konusu Türk dış politikası açısından geçmişte olduğu gibi günümüzde de en önemli konulardan biridir. 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin bağımsızlığını ilan etmesi ve bunu tek tanıyan ülkenin Türkiye olması sonrasında iki devlet arasında yaşanan sorunlar 1990'da Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin AB üyeliğine başvurması ve 1 Mayıs 2004'te üye olarak kabul edilmesiyle Avrupa Birliği'nin de dahil olduğu daha karmaşık bir sorun haline gelmiştir.

Kıbrıs'ta yaşanan bu süreçte Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları da etkin bir şekilde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Annan Planı'nın ilanından sonra referandum sürecinde Türkiye'deki STK'ların bazıları “evet” çıkması yönünde bazıları da tam tersine “hayır” çıkması yönünde çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Özellikle Kıbrıs konusuna AB sürecinin dahil edilmesiyle beraber bu konuya Türk STK'ları daha fazla ilgi gösterir olmuştur.

Türk dış politikasını ilgilendiren pek çok konuda olduğu gibi Kıbrıs konusunda da TÜSİAD'ın çok çeşitli mekanizmaları harekete geçirerek sürece etkide bulunduğu görülmektedir. TÜSİAD, yayın organı “Görüş” dergisi Şubat-Mart 2002 sayısının tümünü Kıbrıs sorununa ayırarak, sorunun her yönüyle incelenmesine katkıda bulunmuştur. Bu akademik yayınların yanı sıra TÜSİAD, 2002 yılının Mayıs ayında Boğaziçi Üniversitesi'yle ortaklaşa olarak “Kıbrıs'ın Avrupa Birliği Üyeliği” konulu bir uluslararası konferans düzenlemiştir. Toplantıda konuşma yapan Yönetim Kurulu üyelerinden Dışişleri Komisyonu Başkanı Şadi Gücüm'e göre Türkiye'nin öncelikli ulusal çıkarı, istikrarlı ekonomik büyüme ve refah düzeyinin artırılması doğrultusunda AB üyeliği hedefinin bir an önce gerçekleştirilmesidir (Gürpınar, 2006: 245).

Bu tür konferanslarda AB üyeliği gölgesinde ele alınan Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik olarak Lahey'e gidecek tarafları adeta referanduma “evet” demeye çağıran TÜSİAD, çözümsüzlüğün getireceği maliyetlerin büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Dönemin TÜSİAD Başkanı pek çok platformda yaptığı açıklamalarda Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgisine dikkat çekerek Hükümete bu konuda uyarılarda bulunmuştur. TÜSİAD kimi zaman da Denktaş'a yönelik eleştiriler yapmaktan kaçınmayarak önemli olanın çözümden yana bir iradenin varlığı olduğunu belirterek, “çözümü, çözümsüzlükte gören yaklaşım benimseniyorsa, bunun Türkiye'nin ulusal çıkarlarının bütünüyle bağdaşmadığına

dikkat çekilmesi gerektiği”ni vurgulamıştır. TÜSİAD'a göre “Kıbrıs sorununda ulusal çıkarlarımızın bütünlüğü göz ardı edilmemelidir” ve çözüm yolunda en etkili araç Annan Planı'nın her iki kesimde de referandumla götürülmesidir (TÜSİAD, 2003).

TÜSİAD, her platformda yaptığı açıklamalarda Kıbrıs sorununu AB ile ilişkilerin bir türevi olarak görmüş ve Hükümeti de bu noktalarda eleştirmiştir. Daha sonra pek çok kez değiştirilen Annan Planı'nın giderek Türk tezine yaklaştığının önemli bir göstergesinin Kıbrıs Rum Yönetimi'nin plandan duyduğu rahatsızlık olduğunu belirten TÜSİAD, Başkan düzeyindeki açıklamalarının yanı sıra çeşitli yayın organları aracılığıyla da Annan Planı'na destek verdiğini açıklamıştır.

Diğer pek çok dış politika alanında olduğu gibi Kıbrıs konusunda da TÜSİAD, yoğun ikili ve çok taraflı temaslarda bulunmuş, değerlendirmeler yaparak sürece etkin olarak katılım sergilemiştir. Kimi zaman konuyu ele alırken, ulusal çıkar tanımlamalarının yapılması ve Kıbrıs sorununun AB üyeliği perspektifinden değerlendirilmesi ise dikkat çekici bir unsurdur (Gürpınar, 2006: 246).

Kıbrıs konusunda, Annan Planını destekleyen kuruluşlardan biri de dış politika konularında aktif olarak faaliyetler yürüten TESEV'dir. TESEV, Dış Politika Programı kapsamında Kıbrıs konusuyla ilgili özellikle Annan Planı'nın yayımlandığı ve referandumla götürüldüğü dönemde bu plan temelinde bir anlaşmanın tesis edilmesi için toplantılar düzenlemiş, Plan'ı inceleyen analizler yayınlamıştır. Brüksel ve Washington'da Annan Planı üzerine seminerler düzenlemiş ve Plan'ın tartışılmasını sağlamıştır. Ayrıca TESEV bir çalışma raporu hazırlayarak, adada pek çok üst düzey yetkililerle, sivil toplum temsilcileri ve uzmanlarla görüşülmesini sağlamıştır (<http://www.tesev.org.tr>, 12.06.2010).

TESEV tarafından yürütülen projeler, Birleşmiş Milletler, AB ve Türkiye bünyesindeki siyasal ve diplomatik çevreleri ve sivil toplumu, Kıbrıs sorunu ve güncel gelişmeler konusunda, Kıbrıs Türk toplumunun istek ve ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. TESEV hükümetin karar vermesine yardımcı olmak ve çözüm süreciyle ilgili kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesini sağlamak amacı ile çalışmalar yapmaktadır. Kıbrıs konusunda anlaşmaya varılması ve bunun gelecekte uygulanması yönünde tanıtım faaliyetinde de bulunmaktadır (<http://www.tesev.org.tr>, 15.06.2010).

TESEV tarafından Kıbrıs konusunda yapılan önemli bir çalışma da 2001 yılının Temmuz ayıyla, 2002 yılının Eylül ayları arasında “Dönemsel Kıbrıs İncelemesi” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmada mevcut zaman diliminde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler özetlenmiş, yakın gelecekte yaşanması muhtemel sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu çalışmalarda Türk tarafının yaklaşımları ile Rum tarafının

yaklaşımları da analiz edilmiş, AB ve BM gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların çabaları da çalışmaya dahil edilmiştir (TESEV, 2001, 2002).

TESEV'in Kıbrıs konusundaki faaliyetleri yalnızca Annan Planı ile sınırlı kalmamış, plan Rumlar tarafından referandumda reddedildikten sonra da çalışmalar sürdürülmüştür. 2006 yılından itibaren iki taraf arasında devam eden ikili görüşmeler, Kıbrıs'ın hem Türk tarafı hem de Rum tarafında yaşanan yönetim değişiklikleri de TESEV tarafından çeşitli faaliyetler ve yayınlar aracılığıyla incelenmiş ve çözüm sürecine bu yolla katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinde Kıbrıs sorunundan dolayı sekiz başlığın askıya alınması, üyelik sürecinde Kıbrıs sorununun çözülmesini daha da önemli hale getirmiştir. Bu gerçeğin farkında olan TESEV de Kıbrıs konusunu sürekli gündemde tutmak amaçlı faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kıbrıs konusunda çalışan düşünce kuruluşlarından biri de Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)'dur. USAK 2008 yılında yayınlamış olduğu “Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: Çok Bileşenli Adım Modeli” başlıklı önemli ve detaylı raporla sürece katkıda bulunmaya çalışmıştır. Rapor bu alanda çalışan akademisyenler, politikacılar ve konuyla ilgili farklı meslek gruplarından onlarca kişiyle mülakatlar ve beyin fırtınaları yapılarak hazırlanmıştır. Raporda üzerinde önemle durulan bir konu Türk tarafının Annan Planı sonrası kazanmış olduğu uluslararası toplumun desteğini kaybetmemek için iyi bir strateji izlenmesi gerektiğidir. Kıbrıs sorunu sebebiyle AB üyelik sürecinin tıkanmaması ve bu sorunun çözümüne yönelik kriz yönetimini başarabilmesi için karar vericilere tavsiyelerde bulunulmuştur (USAK, 2008a).

USAK'ın Kıbrıs konusundaki diğer faaliyetleri gerek kendisinin düzenlemiş olduğu gerekse çeşitli kurumlar ve üniversiteler tarafından düzenlenen konferanslara USAK uzmanlarının katılımıdır. Bu konferanslarda USAK uzmanları çoğunlukla Kıbrıs konusu ile Türkiye'nin AB üyeliği süreçlerini bir arada analiz ederek, AB üyeliği için Kıbrıs'ta bir çözüme varılmasının önemine değinmişlerdir (USAK, 2008b). USAK Kıbrıs sorunuyla ilgili yaşanan güncel gelişmeleri de yapmış olduğu analizlerle kamuoyuyla paylaşarak, bu konuda halkın bilgilendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu güncel analizlerde yaşanacak süreçlerle ilgili yapılan değerlendirmeler karar vericileri de bilgilendirmekte ve alternatif politikalara ışık tutmaktadır.

Kıbrıs ve Annan Planı ile ilgili her ne kadar Hükümeti destekleyen kuruluşlar olsa da tam tersine Hükümetin Kıbrıs politikasını eleştiren sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır. Başta Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi STK'lar olmak üzere, Ankara Ticaret Odası (ATO) gibi meslek kuruluşlarının bazıları ve de Türk-İş Konfederasyonu gibi işçi sendikaları da Annan

Planı'na karşı çıkararak Türk tarafının “hayır” oyu kullanması gerektiğini savunmuşlardır.

ATO Başkanı Sinan Aygün, Annan Planı'nı şiddetle eleştirerek Plan'ın fiziksel boyutları üzerinde durmuş ve çok hacimli olduğundan dolayı kimse tarafından iyi bir şekilde anlaşılmadığını belirtmiştir. Plan'ın içeriği konusunda tam olarak bilgi sahibi olmayan insanların neye “evet” ya da “hayır” diyeceklerini bilemediklerini belirterek kendilerinin bu Plan'a karşı olduklarını açık ve net bir şekilde ifade etmiştir (ATO, 2004).

ATO gibi Türk-İş Konfederasyonu da Plan'a karşı olumsuz tavır takınan ve Hükümeti bu konuda eleştiren kuruluşlardan biridir. Özellikle bünyesindeki bazı sendikaların milliyetçi eğilimleri sebebiyle Türk-İş de bu konuda olumsuz tavır takınmıştır. Türk-İş Yönetim Kurulu Plan'la ilgili görüşmelerin hemen öncesinde yaptığı bir açıklamada Annan Planı'nın Kıbrıs için bir çözüm olamayacağını ve kabul edilemeyeceğini açıkça belirtmiştir. Türk-İş Yönetim Kurulu'na göre bu plan KKTC'yi Türkiye'den koparmayı ve Kıbrıs Türklerini eşit haklara sahip durumdan çıkarıp azınlık statüsüne dönüştürmeyi hedeflemektedir. Türk-İş'in, savaarak kazanılmış hakların masa başında verilmemesini ve sorunun dayatmalarla değil, iki toplum arasındaki görüşmeler yoluyla ve Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulmasını, Türkiye'nin garantörlük haklarının korunmasını talep ettiğini belirtmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü Türk-İş'in, Kıbrıs Türklerinin mücadelesinde çok önem verdiği Rauf Denktaş'ı desteklediği ifade edilmiştir (Türk-İş, 2003).

Tıpkı bu iki kuruluş gibi Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi sivil toplum kuruluşları da Annan Planı'na şiddetle karşı çıkmışlar, hatta bunu söylem düzeyinden çıkarıp düzenlemiş oldukları mitinglerle Plan'a karşı olduklarını göstermişlerdir. 2004 yılının Nisan ayında düzenlenen mitingde Plan'ın kabul edilmesi “esef verici” olarak değerlendirilmiş ve bu Plan'ın Amerikan emperyalizminin bir dayatması olduğu belirtilmiştir. Rauf Denktaş da bu mitinge bir telgraf göndermiş ve Plan'a karşı olduğunu bir kez de bu platformda dile getirmiştir (Hürriyet, 2004). Bu noktada bu iki dernek pek çok konuda olduğu gibi Kıbrıs konusunda da statükodan yana olduklarını göstermişlerdir.

Tüm bu faaliyetler sonucunda Annan Planı her ne kadar Türk tarafı tarafından kabul edilmiş olsa da Rum tarafı “hayır” dediği için kabul edilmemiştir. Kıbrıs konusu, Türkiye'de pek çok STK tarafından özellikle son yıllarda AB üyelik süreciyle birlikte düşünülmektedir. Bu nedenledir ki Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan kuruluşların Hükümetin uyguladığı Kıbrıs politikasına da karşı çıktıkları ve de Annan Planı'nı da reddettikleri görülmektedir.

4. SONUÇ

Türk dış politikasını uzun yıllardır meşgul eden bu iki sorunda da görüldüğü gibi 1990'lı yıllarla kıyaslandığında dış politika oluşturma sürecinde sivil toplum kuruluşlarının etkisi nispeten artmıştır. Ancak bu etki ve katkı henüz istenen düzeye ulaşamamıştır. Bu iki örnekte de görüldüğü gibi STK'lar daha çok siyasal iktidarlar tarafından belirlenmiş olan politikaları takip etmektedirler. Hükümet'in Ermenistan açılımını gündeme almasının ardından STK'ların da bu sürece önem vermesi ve çeşitli faaliyetlerde bulunması onların henüz belirlenmiş olan gündem üzerine çalıştıklarının bir göstergesidir. Oysa Şerif Mardin'in de dikkat çektiği üzere Şerif Mardin, Türkiye sivil toplum, Batı'dakine benzer bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru kurulmamıştır. Mardin, Türkiye'de devlet geleneğinin baskınlığı ile özerk bireysellik ve vatandaşlığın zayıf durumda olması yüzünden Batı Avrupa'dakine benzer sivil toplumun gelişmediğini veya böyle bir oluşumun önünde çok ciddi engeller olduğu ifade etmektedir (Mardin, 1986: 1922).

Yine Kıbrıs konusunda olduğu gibi ideolojik tercihler STK'ların dış politika yapım süreçlerine yönelik gösterdikleri tepkilerde kendini göstermektedir. Annan Planı için yapılan referandumda STK'ların takındığı tavrın daha çok ideolojik temelli olması bunun bir göstergesidir. Bu noktada yine STK'ların demokratikleşmeye ve dış politika oluşum süreçlerine yapacakları katkılar sınırlı kalmaktadır.

Bu iki örnek üzerinden de bakıldığında da Türkiye'de sivil toplumun sorunlu alanları az da olsa ortaya çıkmaktadır. Ancak özellikle 2000'li yıllarla birlikte Avrupa Birliği(AB) üyeliği konusunda atılan adımlar ve AB tarafından sağlanan mali yardımlar sayesinde STK'ların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi onların dış politika alanında da daha güçlü olmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ATO (2004), “ATO Başkanı Aygün: Annan Hayatının Romanını Yazmış”
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=163&l=1>, 17.12.2009

DOĞAN Erhan ve Semra CERİT MAZLUM (2006), “Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni sorunlar ve Yeni Aktörler”, Sivil toplum ve Dış Politika, Doğan, E. ve S. Mazlum (der.), Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 11-22.

GÜRPINAR, Bulut (2006), “Türk Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD”, Sivil Toplum ve Dış Politika, Doğan, E. ve S. Mazlum (der.), Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 233-253

KUT, Şule (1998), “Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları”, En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), Boyut Yayınları, İstanbul, s. 45-64.

ÖZCAN, Gencer (2004), “Türkiye Dış Politikası'nda Algılamalar, Karar alma ve Oluşum Süreci”, Türk Dış Politikasının Analizi, Faruk Sönmezoğlu (der.), 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s. 829-895.

RUBIN, Barry (2002) “Türkiye'nin Yeni Dış Politikasını Anlamak”, Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası, Barry Rubin, Kemal Kirişçi (der.), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SETA (2009), “Türkiye-Ermenistan İlişkileri Çalıştay Raporu”, SETA Vakfı, Haziran

STGM (2010), “Türkiye ve Ermenistan'dan STÖ'ler Erivan'da Biraraya Geldi”,
<http://www.stgm.org.tr/faaliyetler.php>, 09.09.2010

TESEV (2001), TESEV Dönemsel Kıbrıs İncelemesi, Temmuz, Aralık.

TESEV (2002), TESEV Dönemsel Kıbrıs İncelemesi, Mart, Temmuz, Eylül.

Türk-İş (2003), Türk-İş Yönetim Kurulu Açıklaması. (Türk-İş Basın Danışmanı'ndan temin edilmiştir.)

TÜSİAD, (2003), Basın Bülteni, 11 Mart.

TÜSİAD, (2008), “TÜSİAD: Türkiye'nin Kafkasya açılımı Ermenistan'ı da İçerecek Şekilde Desteklenmelidir”, Eylül, http://www.tusiad.org/FileArchive/basin_bulteni_2008_67.pdf, 21.08.2010

TÜSİAD, (2009) TÜSİAD: “Türkiye ile Ermenistan Arasında İmzalanan Protokoller İki Ülke Arasındaki Normallşmenin Sağlanması Bakımından Büyük Önem Taşımaktadır”, 12 Ekim, http://www.tusiad.org/FileArchive/basin_bulteni_2009_85.pdf, 18.02.2010

USAK (2008a), “Kıbrıs Sorununa Alternatif Açılımlar: Çok Bileşenli Adım Modeli”,<http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=725>, 16.09.2010

USAK (2008b), “USAK AB Uzmanlarından Kıbrıs Konulu Uluslararası Konferans”,<http://www.usak.org.tr/hyazdir.asp?id=48>, 16.09.2010

UZUN, Ezgi (2010), “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleşmesi Sürecinde Yeni Bir Aktör: Türk Düşünce Kuruluşları”, Boğaziçi Üniversitesi Lisansüstü Konferansı Tebliğ Metni, İstanbul.

<http://www.politikamerkezi.org.tr/tr/calismalarimiz/konferanslar/220-turkiye-ermenistan-iliskileri-normallesme-sureci>, 06.12.2009

<http://www.tesev.org.tr/default.asp?PG=DPL02TR01>, 12.06.2010

<http://www.tesev.org.tr/default.asp?PG=DPL02TR01>, 15.06.2010

<http://www.tesev.org.tr/default.asp?PG=IYO00TR01>, 16.10.2010

Hürriyet (2004a), Denктаş'a Destek Mitingi, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=218604>, 18.04.2010